

ده راهکار برای به‌کارگیری فرایندهای عدالت انتقالی جنسیت محور

عدالت انتقالی به روندی موقتی اطلاق می‌شود که هدفش اصلاح آثار مخرب سواستفاده‌هایی است که در دوران نزاع، دیکتاتوری و سرکوب در کشوری رخ داده است. در این روند تلاش می‌شود که شکافهای اجتماعی را که ناشی از نقض حقوق بشر هستند از طریق پذیرش مسئولیت از جانب مجرمین، و جبران خسارت به قربانیان و بازماندگان التیام دهند. هدف اصلی در فرایندهای عدالت انتقالی آن است که جامعه به سمت آینده‌ای صلح آمیز و فراگیر سوق داده شود. در روندهای عدالت انتقالی باید در درجه اول به بافت کلی نابرابری و بی‌عدالتی‌ای توجه کرد که منجر به نزاع شده است.

فرایندهای عدالت انتقالی، بسته به اینکه در چه بافتی اتفاق می‌افتد متفاوت است، ولی به طور کلی این موارد را در بر می‌گیرند: احترام به کرامت افراد، اعتراف به اعمال خشونت‌ها، تعیین غرامت برای لطمه‌های وارد شده، و پیشگیری از تکرار آنها در آینده. این فرایند می‌تواند شامل اجرای عدالت کیفری و جبرانی باشد که اعتماد مردم به قانون‌مداری را تقویت کند، یا اصلاح نهادها با هدف پیشگیری از اعمال خشونت در آینده باشد، یا ایجاد سازوکارهایی باشد برای عدالت جامعه-محور، بازگویی حقیقت، بخشش، آشتی و ثبت خاطرها تا تجربه قربانیان و بازماندگان هرگز فراموش یا تکرار نشود.

فرآیند عدالت انتقالی جنسیت محور، به تفاوت میان تجارب و نیازهای زنان و مردان توجه دارد. در این فرایند حتما اطلاعات و دیدگاه‌های زنان و مردان درباره‌ی رویدادهای گذشته و خشونت‌هایی که تحمل کرده‌اند - بدون آنکه لطمه‌ی بیشتری به آنها بزند - لحاظ می‌شود. در این فرایند همچنین باید دیدگاه‌ها، تعاریف و مطالبات زنان و مردان از نظام قضایی در نظر گرفته شود، و اقدامات و سازوکارها بر اساس این تفاوت‌ها برنامه‌ریزی شود. برای تحقق این امر توجه به این ۱۰ نکته ضروری است.

۱. از آغاز کار درباره اهداف و محدودیت‌های فرایند عدالت انتقالی توضیح دهید.

فرایندهای عدالت انتقالی برای کمک به جامعه‌ای که نیاز به التیام دارد، مهم هستند. برای اینکه این فرایندها موثر باشند، باید مردم - از هر قشر و گروهی، به ویژه از گروه‌های به حاشیه رانده شده - احساس کنند که در این فرایند نقش دارند و حرفشان شنیده می‌شود. با وجود این، باید مراقب توقع‌ها بود، زیرا نمی‌توان تمامی خسران‌های ناشی از جنگ یا چندین دهه دیکتاتوری را از طریق یک روند منفرد و در زمان محدود جبران کرد. بسیار لازم است که برای ایجاد اعتماد عمومی درباره‌ی هدف و محدوده‌ی زمانی فرایند توضیح داده شود. همچنین لازم است توضیح داده شود که آیا بخش آشتی و بخشش هم در این روند هست یا خیر، و چرا مثلا برخی از جنایت‌ها یا بی‌عدالتی‌های تاریخی مورد بررسی قرار نمی‌گیرد. اگر مردم خواستار بررسی چنین موضوعاتی باشند، باید راه‌های دیگری برای پرداختن به چنین مسائلی را نیز در نظر گرفت. هر چه زودتر به تجربه‌های متفاوت واقعی یا احتمالی مردان و زنان توجه شود، بهتر می‌توان اقدامات جنسیت‌محور را در فرآیند گنجانید.

۲. اطمینان حاصل کنید که در مصوبه‌های کمیسیون‌های حقیقت‌یاب، آشتی و دادگاه‌ها به مسأله جنسیت توجه شده است و برای کارکنان آموزش مربوط به جنسیت در نظر گرفته شده است (از جمله مثال‌های موردی از جاهای دیگر).

- ❖ دقت کنید که برای بررسی خشونت‌ها/جنایات احتمالی، تعداد مردان و زنان آگاه به مسأله جنسیت در میان قاضی‌ها، کمیسرها، دادستان‌ها، کارشناسان موضوعی و شاهدان متوازن باشد.
- ❖ شاهدان و بازماندگان باید در دادگاه مورد احترام قرار گیرند و فرصت بیان تجربیات خود را برای کمیسرها داشته باشند، بی‌آنکه مورد بازجویی خصمانه قرار گیرند. کمیسیون‌های عدالت انتقالی باید کمک کنند که شاهدان روایت و تجربیات خود را در محیطی امن ارایه بدهند. این کار، امکان آسیب‌های روانی ثانویه را نیز کاهش می‌دهد.

۳. اطمینان حاصل کنید که کمیسیون‌ها و دادگاه‌ها برای تعیین میزان و ماهیت خشونت‌های مورد بررسی، از جمله خشونت‌های جنسی و جنسیتی، با زنان و مردان مشورت می‌کنند.

- ❖ مشاوره‌ها باید بر مبنای عدالت‌ قربانی/بازمانده محور باشد تا نیازهای خاص و خواست‌های قربانیان/بازماندگان برای زندگی‌ای که در آن نقش قربانی نداشته باشند، مورد توجه قرار گیرد. این امر می‌تواند میان عدالت حقوقی - که مجرمان را به جزایشان می‌رساند - و عدالت اجتماعی - که امکاناتی چون بیمه درمانی، حمایت روانی، تحصیل، منبع درآمد و رهایی از بدنامی را در اختیار قربانیان و فرزندان‌شان قرار می‌دهد - تعادل ایجاد کند.

۴. فرایند باید برای عموم مردم قابل دسترس و آزاد باشد.

- ❖ اطمینان حاصل کنید که جلسه‌های مشاوره و اطلاع‌رسانی عمومی در مکان‌های قابل دسترس و ساعت‌هایی برگزار شود که اکثریت مردم (به ویژه زنان) بتوانند در آن حضور یابند.
- ❖ اطمینان حاصل کنید که کلیه شهروندان، به ویژه زنان، در تمام مراحل فرایند عدالت انتقالی به اطلاعات دسترسی دارند و برای دسترسی مردم در مناطق روستایی و دورافتاده برنامه‌ریزی شده است.

- ❖ اطمینان حاصل کنید که همه شاهدان می‌توانند با حفظ امنیت و کرامت خود به دادگاه‌ها دسترسی داشته باشند، مثلاً با مرتکبان جرایم در فضاهای عمومی مواجه نمی‌شوند، یا به سرویس‌های بهداشتی و فضاهای خصوصی دسترسی دارند.

۵. طیفی از گزینه‌ها را پیشنهاد کنید، از جمله برگزاری نشست‌های ویژه برای این که بازماندگان و شاهدان بتوانند در این فرایند مشارکت کنند و درباره‌ی سرگذشت و نیازهای خود سخن بگویند، رعایت این نکته خطر آسیب‌های

روانی را به حداقل می‌رساند. این کار می‌تواند توجه مردم سراسر کشور را به وضع اسفناک زنان طی جنگ (یا دیکتاتوری) و تبعیض‌ها و سختی‌های ناشی از آن جلب کند.

- ❖ برای بازماندگان این امکان را فراهم کنید که بتوانند به صورت ناشناس و به زبان محلی خود شهادت بدهند.
- ❖ امکانات لازم برای بررسی آسیب‌های روانی و مراقبت از کودکان را در محل فراهم کنید تا زنان بتوانند در نشست‌ها حضور یابند.
- ❖ اجازه دهید از روایت‌ها/شهادت‌های بازماندگان (با کسب اجازه‌ی صریح از آنها) برای مقاصد مختلف استفاده شود تا آنها مجبور نشوند نزد هر نهادی دوباره شهادت دهند. اینکار احتمال تشدید آسیب روانی را کاهش می‌دهد.

۶. با سازمان‌های ملی و محلی زنان همکاری کنید. این سازمان‌ها کارشناسان محلی هستند و می‌توانند در طول اجرای

فرآیندها پیشنهادهای بدهند، و به شکل‌گیری و خبرسانی و نظارت بر آنها کمک کنند. سازمان‌های زنان اغلب در جلب اعتماد بازماندگان موفقند و می‌توانند آنها را تشویق به همکاری کنند، و در فرایند التیام‌بخشی نقش مهمی به عهده بگیرند.

۷. بدنامی و وحشت ناشی از خشونت جنسی را از بازماندگان به مجرمان منتقل کنید.

- ❖ برنامه‌هایی چون کارزارهای رسانه‌ای و روایت‌گویی (نمایشنامه‌های رادیویی/تلویزیونی) ترتیب دهید، از رهبران فرهنگی (رهبران دینی، چهره‌های شناخته شده و از این قبیل) کمک بگیرید و از آنها بخواهید درباره‌ی خشونت‌های جنسی و جنسیتی (از جمله عقیم کردن اجباری، مثله کردن و بردگی جنسی) اطلاع‌رسانی کنند، همدردی با بازماندگان را ترغیب کنند و از احساس شرم، وحشت و بدنامی که احتمالاً بسیاری از آنان تحمل می‌کنند، بکاهند.

- ❖ از خانواده‌ها و رهبران محلی برای حفظ امنیت و مراقبت از بازماندگان، از جمله کودکانی که در اثر تجاوز به دنیا آمده‌اند، کمک بگیرید.

- ❖ تحقیق درباره‌ی خشونت‌های جنسی و جنسیتی را به صراحت در وظایف کمیسیون‌ها و دادگاه‌ها قرار بدهید تا بررسی چنین جرایمی حتماً در دستور کار آنها قرار گیرد.

۸. اطمینان حاصل کنید که غرامت‌های مالی یا مادی با نیازهای زنان و مردان تناسب داشته باشند و به نابرابری‌های جنسیتی موجود تداوم نبخشند.

- ❖ غرامت‌ها را باید پس از مشاوره با بازماندگان و وکلا/نمایندگان آنها تعیین کنید تا مطمئن شوید که بازماندگان در معرض آسیب‌های دیگری (چون تهدید از طرف افراد خانواده یا محله) قرار نگیرند و در ضمن، نیازهای زنان به‌طور عادلانه مورد توجه قرار گیرد.

- ❖ در مواردی که اختلاف در مورد زمین یا ملک است، باید زنان مورد حمایت مستمر قرار گیرند تا اطمینان حاصل شود که به آنان زمین یا مکان نامناسب داده نشود؛ و در ضمن، برای آنکه خودکفا شوند، لوازم کشاورزی مورد نیاز در اختیارشان قرار گیرد. زنان باید از حقوق برابر برای مالکیت بر زمین و ملک، چه در هنگام مالکیت مشترک با برادران چه در هنگام مالکیت شخصی، بهره‌مند باشند.

- ❖ در هر کدام از موارد، به طور دقیق بررسی کنید که چه ترکیبی از غرامت گروهی و فردی بیشترین تناسب را با نیازهای قربانیان/بازماندگان/محله دارد.

- ❖ غرامت‌های نمادین (یادبودها) روشی منحصر به فرد برای یادآوری نابرابری‌ها و خشونت‌های جنسیتی است که ممکن است حتی پیش از شروع منازعات وجود داشته باشد. وجود چنین یادبودهایی مانع از پذیرش نابرابری‌ها و خشونت‌های جنسیتی در آینده می‌شود.

- ❖ اطمینان حاصل کنید که در برنامه‌ی درسی تاریخ ملی تجربیات گوناگون تمامی مردم با توجه به تجربیات متفاوت زنان و مردان گنجانده شده است.

۹. از تأمین منابع مالی در موارد زیر اطمینان حاصل کنید:

- ❖ اجرای برنامه و مشاوره درباره‌ی آسیب‌های روانی وارد شده بر بازماندگان. باید مطمئن شوید که این موارد در خدمات درمانی ملی گنجانده شده است. این نوع منابع مالی اغلب وعده داده می‌شود ولی اهداکنندگان پول معمولاً به قول خود عمل نمی‌کنند.
- ❖ سازمان‌های زنان، تا آنها بتوانند به حمایت خود از فرایند عدالت انتقالی ادامه دهند.

۱۰. نهادها و قانون‌هایی را که تبعیض قائل می‌شوند یا حقوق بشر را نقض می‌کنند، اصلاح کنید.

- ❖ تضمین کنید که ناقضان حقوق بشر نمی‌توانند دوباره به قدرت برسند، و کنترل امور را از دولت فدرال به حوزه‌های محلی منتقل کنید.
- ❖ اصلاحاتی در بخش امنیتی به‌وجود آورید تا مطمئن شوید که کلیه‌ی افراد امنیتی در خدمت عموم و منتخب افسار گوناگون جامعه‌اند، و از تخصص و منابع لازم برای رفع نیازهای حفاظتی گروه‌های مختلف اجتماعی، مردان و زنان برخوردارند.
- ❖ قانون‌هایی - چون قانون‌های مالکیت و ارث - را که بر اساس جنس افراد، یعنی زن یا مرد بودن آنها، تبعیض قائل می‌شود، اصلاح کنید.

وظایف کمیسیون‌های حقیقت‌یاب و آشتی

با اینکه تاکنون تعداد کمی از کمیسیون‌های حقیقت‌یاب و آشتی در شرح وظایف خود به مسأله جنسیت‌محوری اشاره خاص کرده‌اند، اما بسیاری از کمیسیون‌ها تعهد خود را به رویکرد جنسیتی در این فرایند اعلام کرده‌اند و در شرح وظایف کمیسیون‌ها خشونت‌هایی چون خشونت جنسی را گنجانده‌اند.^۱

کلمبیا، کمیسیون شفاف سازی حقیقت، همزیستی و عدم تکرار (۲۰۱۸)

فرمان ۵۸۸، ۲۰۱۷^۲

ماده ۲ اهداف. کمیسیون حقیقت یاب، همزیستی، و عدم تکرار در صدد است که:

۱. در چارچوب اختیارات خود، به بیان روشن وقایع دوران منازعات کمک کند و توصیف جامعی از آن ارائه دهد تا درکی مشترک از آن در جامعه ترویج شود، به ویژه درباره‌ی جنبه‌هایی که کمتر شناخته شده‌اند، مثل تأثیر منازعات بر کودکان و نوجوانان و بر خشونت جنسیتی.

ماده ۸. ارزیابی تفکیکی، از جمله درباره‌ی جنسیت. کمیسیون در حین تدوین وظایف و عملکردهای خود این موارد را در نظر دارد: تجربه‌های متفاوت مردم، گروه‌های جمعیتی یا بخش‌هایی را که در اثر منازعات در معرض تبعیض بوده‌اند یا آسیب دیده‌اند، یا کسانی را که زندگی‌شان به نحوی خاص تحت تأثیر منازعات قرار گرفته است. کمیسیون توجه ویژه‌ای به خشونت‌هایی که زنان متحمل شده‌اند، خواهد داشت.

ماده ۱۳. عملکردها. عملکردهای کمیسیون از قرار زیر است:

۱. از طریق به‌کارگیری روش‌ها و سازوکارهای مربوط، درباره‌ی کلیه‌ی جنبه‌های منازعات که در محدوده‌ی اختیارات کمیسیون قرار می‌گیرد، تحقیق کند. این روش‌ها می‌تواند شامل روش‌هایی باشد که عموماً در علوم اجتماعی به‌کار برده می‌شوند، و جنسیت‌محور هستند. علاوه بر این، سازوکارهای اجرا شده باید بر پایه تلاش‌های پیشین برای بازیابی حقیقت (از جمله تلاش‌های کمیسیون تاریخی درباره منازعات و قربانیان) بنا شود.

۱۰. اطمینان پیدا کنید که مسأله جنسیت در سراسر فعالیت کمیسیون گنجانده شده باشد، از جمله از طریق ایجاد کار-گروه جنسیتی که وظیفه دارد در تحقیق، ارائه‌ی مشاوره‌ی فنی و برنامه‌ریزی برای دادرسی‌های جنسیتی کمک کند. در عین حال که بین کار-گروه نباید به عنوان تنها گروه مسئول برای توجه به مسأله جنسیت تلقی شود، ولی مسئولیت بازیابی روش‌های به‌کارگرفته شده را به عهده دارد تا اطمینان حاصل شود که نقش جنسیت در سراسر فعالیت و سازوکارهای کمیسیون لحاظ شده است. این گروه، ضمن آنکه مسئول هماهنگی با سازمان‌های زنان و سازمان‌های دگرپاشان جنسی است، خودمختاری کمیسیون را در تعریف ساختار و روش کار اعمال می‌کند.

سیرالئون، کمیسیون حقیقت یاب و آشتی (۲۰۰۰)

مصوبه کمیسیون حقیقت‌یاب و آشتی سال ۲۰۰۰^۳

بخش ۶ (۲) ب: کمیسیون به این منظور تشکیل شده که کمک کند کرامت انسانی قربانیان به آنان بازگردد. کمیسیون برای قربانیان این فرصت را ایجاد می‌کند که روایت خود را از خشونت‌ها و بدرفتاری‌ها بیان کنند، و به مرتکبان جرایم نیز امکان می‌دهد که از تجربه‌ی خود بگویند، و فضایی برای گفت و گو بین قربانیان و مرتکبان جرایم ایجاد می‌کند. کمیسیون، همچنین، توجه ویژه به موضوع خشونت‌های جنسی و تجربه‌های کودکان در درگیری‌های مسلحانه دارد [...].

بخش ۷ (۴): کمیسیون در هنگام دعوت از قربانیان و شاهدان برای اظهار نظر، منافع آنها را در نظر خواهد گرفت، از جمله دغدغه‌های امنیتی و دغدغه‌های دیگر کسانی را که مایل هستند داستان خود را در سطح عمومی تعریف کنند و ... این کمیسیون همچنین ممکن است رویه‌های ویژه‌ای را برای توجه به نیازهای قربانیان خاص - مانند کودکان یا قربانیان خشونت‌های جنسی و نیز، برای کودکان مجرمانی که خود مرتکب خشونت و سواستفاده شده‌اند - در نظر بگیرد.

۱ بانک جهانی (۲۰۰۶). جنسیت، عدالت و کمیسیون‌های حقیقت‌یاب،

<http://siteresources.worldbank.org/INTLAWJUSTINST/Resources/GJTClayoutrevised.pdf>

۲ نگاه کنید به: <https://comisiondelaverdad.co/images/decreto-588-de-2017-comision-verdad-mandato-funciones.pdf>

۳ نگاه کنید به: <https://comisiondelaverdad.co/images/decreto-588-de-2017-comision-verdad-mandato-funciones.pdf>